

УДК 81'25:316.347

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ НА ПЕРЕКЛАДАЦЬКУ РЕЦЕПЦІЮ

Ніна Христич

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземної філології і методики навчання,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,

вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, Україна, 08401

forkaf@ukr.net

АНОТАЦІЯ. У статті викладено результати дослідження сучасної української поезії та її перекладів англійською мовою. Суть дослідження передбачає не лише зіставлення оригіналу і перекладу, осмислення процесу перекладання, а й ряду інших проблем, пов'язаних з вивченням мовної картини світу та особливостей національного менталітету. Робиться спроба довести, що світоглядна компетентність перекладача сприяє точному відображенню змісту та краси художнього твору й донесення його своєрідності до реципієнта – носія іншомовної культури. Автор доводить думку про те, що перекладацька рецепція сучасної української поезії в англомовному світі зумовлена загальною тенденцією сучасних перекладацьких пошуків, що сприяють входженню української поезії у світову літературу.

Окрім суто теоретичного інтересу, наше дослідження зумовлене також практичними потребами сьогодення, що пов'язані з вивченням рецепції окремого автора та засобів вербального відображення світу. Поширення перекладів українських авторів сприяє зближенню мовних і концептуальних картин світу, що вступають у перекладацькі відносини, поглибленню спільних фонових знань їх носіїв. Широке взаємне ознайомлення народів через переклади художньої літератури, взаємозбагачення контактуючих культур є передумовою зростання якості самих перекладів, підвищення їхньої мовної культури. Процес дослідження рецепції у системах сучасних української та англійської мов сприяє досягненню більшого ступеня об'єктивності у тлумаченні відповідних мовних картин світу.

Ключові слова: переклад, світосприйняття, рецепція, менталітет, концепт, концептуальна картина світу, американська мрія, українська мрія.

Вступ

Освоєння творчості українських поетів за кордоном – важливий чинник становлення англо-української та українсько-англійської перекладної думки. Головний критерій українсько-англійських перекладів полягає в адекватності передачі не тільки змісту оригіналу, а й усієї його самотності, експресивності, емоційності таким чином, щоб реальний англійський читач сприймав мовний рівень перекладеного твору як рідний на тлі власне національних проблем. Дослідження менталітету ще раз доводить, що перекладознавство – це антропоцентрична наука, яка досліджує певне бачення світу крізь призму національної мови, коли мова виступає виразником національного менталітету.

Методи та методики дослідження

Теоретико-методологічна основа дослідження – праці вітчизняних і зарубіжних вчених з теорії діалогічності художньої літератури та рецептивної естетики, онтологічної герменевтики, порівняльного літературознавства та теорії перекладу.

Результати дослідження

Поетичний переклад можна вважати науковою дисципліною синтезуючого типу, що поєднує взаємозв'язок та взаємодію культури й мови двох і більше народів, шукає найоптимальніші шляхи передачі духовного світу нації з урахуванням її культури,

що відбилися та зафіксувалися у мові. Таким чином, об'єктом поетичного перекладу є взаємозв'язок та взаємодія культур і мови. Предмет поетичного перекладу – поетичні твори, що складають мовну картину світу, а точніше – вивчення культурної семантики мовних знаків, що формуються при взаємодії двох різних кодів, а саме мови і культури, з метою виявлення способів, якими мова втілює, зберігає та транслює культуру.

У США українську поезію перекладає англійською мовою невелика кількість перекладачів. Це Михайло Найдан, Вірляна Ткач, Ванда Фіпс, Віталій Чернецький, Аскольд Мельничук, Дзвіня Орловська та ін.

Михайло Найдан зазначає, що «... саме читач перекладів англійською мовою – найбільший авторитет, тобто людина, яка не знає оригінальної мови. Здебільшого фахівці та літературознавці, які пишуть рецензії, статті й дисертації, намагаються передусім знайти помилки і недоліки в перекладах, аби тільки довести свій рівень компетенції. Замість критикувати і шпортатися у подробицях, часто неперекладних нюансах, варто оцінювати переклад загалом – тобто, як твір сприймається в іншій мові» (Найдан, 2015).

Великий вплив на переклад має концептуальна картина світу американців, що вербалізується в культурно-історичному концепті «американська мрія»: *'American dream is a staple of American self-portrait'*. Американська мрія – це мрія на краще, успішне майбутнє, уявлення про те, що кожна людина, маючи енергію, здібності, наполегливість та працьовитість, може досягти успіхів у житті й стати багатю. Основними компонентами концепту «американська мрія»: є орієнтація на успіх (*success orientation*) та матеріальне процвітання (*material prosperity*), які базуються на ідеї рівних можливостей для всіх громадян країни (*equal opportunities*) (Карпова, 2006: 394).

«Українська мрія» 1985–2010 рр. – це мрія бути незалежною державою, мрія свободи та справедливості. Звісно, невідповідному до сприймання української дійсності американському читачу важко зрозуміти «Батьківщина тебе зустрічає уніформною митника, солодким слоганом задоволеного політика графіті, в якому місцева софістика димом вітчизни з цигарки запханої в рукав, запахом самогону – студентами у вагоні кількома горобцями, що не дають доїсти вороні запліснявілий

сир – по радіо знову гонять туфту – смертю Римарука» (Василь Махно, «Жовтень 2008). – *‘Your native land welcomes you with the uniform of a customs official with a sweetly-sounding slogan of a satisfied politician the graffiti reflecting local sophistry the smoke of the homeland from a cigarette tucked into a sleeve the scent of homebrew – students inside a railroad car the few sparrows who won’t let a crow finish its snack moldy cheese – the radio repeatedly spreading lies – with the death of Rymaruk’* (переклад Ореста Поповича).

«Українська мрія» втілюється у такі рядки «Таке враження, що тутешній люд живе виключно полюваннями або **мріями** про полювання». (Сергій Жадан *‘Werwolf sutra’*) – *‘It’s as though the people here live only for hunting or for **dreams** about hunting’* (переклад Сари Лучай).

Під поняттям «перекладацька рецепція» ми розуміємо здатність перекладача відчутти самому і донести до іншого читача глибокий смисл поезії, що увібрала у себе концептуальну картину світу. Рецепція поезії іноземними читачами у великій мірі залежить від національної самосвідомості, в якій знаходять своє відображення особливостей осмислення різноманітних понять тим чи іншим етносом з характерним для нього менталітетом. Услід за М.М. Полюжиним, ми розуміємо ментальність як систему образів, які лежать в основі уявлень людини про світ та про своє місце в цьому світі, що визначають вчинки й поведінку людей, а менталітет – це глибинний пласт суспільної свідомості, сукупність механізмів психологічних реакцій і базових уявлень, характерних для різних національних спільнот (Полюжин, 2011: 116).

У поняття «менталітет» включаються не усвідомлено й автоматично сприйняті стани готовності до активної дії, спрямованої на досягнення певної мети чи задоволення потреби, спільні в цілому для епохи й соціальної групи колективні уявлення, імпліковані у свідомості цінності, мотиви, моделі поведінки і стереотипи реакцій, що лежать в основі раціонально сформованих і відрефлектованих форм суспільної свідомості. Мовна свідомість визначається як така її іпостась, яка пов’язана з мовленнєвою діяльністю.

Переклад мовних надбань, перш за все, поетичних творів, ґрунтується на здатності перекладача до категоризації, що пов’язана з його досвідом та уявою, особливостями сприйняття, культурою, а також поняттям ментальних репрезентацій.

«У культурологічному словнику за редакцією В.І. Кононенко знаходимо, що «менталітет (лат. *mentalis*) – це спосіб мислення, світосприйняття, духовний настрій, що притаманний індивіду чи групі. Менталітет культури – глибинні структури культури, історично та соціально укорінені у свідомості й поведінці багатьох поколінь людей, що об'єднують у собі різні історичні епохи розвитку національної культури» (Кононенко, 2008: 171).

Менталітет пов'язаний з певними стереотипами реагування індивідів та спільнот на соціальні події, стандартні соціальні ситуації. Ці стереотипи визначаються соціокультурними нормами, які, у свою чергу, пов'язані з певними світоглядними моделями, що виступають в ролі світоглядного обґрунтування норм, на основі котрих безпосередньо формуються ментальні та емоційні стереотипи реагування на події у соціумі та особистому житті. Ці стереотипи закріплюються в тому числі й у мові при їх перекладі.

Вивчати менталітет важливо не лише тому, що він глибоко прихований у людині, а й тому, що дослідник знаходиться у полоні власного менталітету, який непомітним чином переломлює його погляди на матеріал джерела, з якого береться менталітет іншого народу.

Як у концептах, так і у семантиці мови відображаються загальні, універсальні компоненти загальнолюдської культури і своєрідність менталітету конкретного народу. Якщо порівняти ключові концепти слов'янського і англосаксонського характеру, то вони суттєво відрізняються. Так, на основі аналізу концептів «душа» і «серце» К.В. Головенко робить висновок про те, що у фразеології української, російської та англійської мов існує опозиція тіла як матеріального компонента душі в українській і російській моделях етнічної особистості на відміну від англосаксонської моделі, де матеріальне (*body*) протиставляється ментальному (*mind*) (Головенко, 2007: 189–192).

Вітчизняні та зарубіжні учені довели, що унікальність американської нації значною мірою обумовлена специфікою історичного, культурного та політичного розвитку американського суспільства з моменту його зародження і практично до нашого часу. Протягом усього XIX століття до первісної американської території приєднувалися землі, які мали відмінні історичні та культурні традиції, що, у свою чергу, визначило регіональні розбіжності між майбутніми штатами.

Для американської лінгвокультури ХХ – початку ХХІ століття, на думку К.С. Карпової, основними національно-специфічними концептами суспільства є американська мрія (*American dream*), мультикультуралізм (*multiculturalism*), Голлівуд (*Hollywood*), демократія (*democracy*), супердержава (*superpower*), бізнес (*business*). Найбільш вагомими для американської нації, вважає К.С. Карпова, є ціннісні домінанти, представлені аксіологемами *individualism, equality, freedom, patriotism, privacy* (Карпова, 2006: 396).

Ці концепти не є ізольованими один від одного, оскільки пронизують життя сучасного американського суспільства, характеризують історичний, культурний, економічний та політичний розвиток, а також зміни, що відбувалися в мовній картині світу американців протягом певного часу.

Саме завдяки поезії можна отримати уявлення про національний менталітет. Доступ до національної поезії забезпечує переклад, який передає як окремі слова, словосполучення, фразеологічними виразами типу '*American dream*', так і низкою творів окремого автора чи збіркою поетів, об'єднаних єдиною ідеєю.

Перекладацька рецепція передбачає збереження комплексних знаків, в яких задіяні як екстралінгвальні (через те, що поезія часто відбиває конкретні явища матеріальної дійсності, тобто визначені реалії), так і лінгвальні, а саме семантичні (способи створення співвідношення між прямим і переносним значенням комплексних знаків) чинники, на основі яких відбувається адекватний переклад.

Процеси світосприйняття дійсності представлені в концепті, що є складною комплексною одиницею, яка може реалізовуватися в різних структурах уявлення знань. У нижчеподаному фрагменті концептом є ПЕРЕСТРОЙКА. Слід зауважити, що слово «перестройка» не перекладено з російської мови як «перебудова», таким чином вказана лексична одиниця вживається як інтернаціоналізм.

Це було, коли імперії догнивали
і останні убиті падали на останні мури,
і ти вперше потрапив по той бік муру
перестройка, зустріч майбутніх лідер
як нам облаштувати Європу та інше бла-бла

на зеленій-зеленій траві європейських університетів
It happened at a time when empires were rotting
and the last of those killed fell onto the last walls,
and for the first time you get to the other side of the wall

perestroika,

a meeting of future leaders, how we can take advantage of
Europe and other

blah-blah on the pristine ultragreen grass of Euro universities
(Наталка Білоцерківець. «Куртка телячої шкіри». Переклад
Михайла Найдана).

Рецепція літературних творів 1985–2010 рр. традиційно
пов'язується з «перебудовою», падінням імперії, утворенням
незалежної України. Ці проблеми відображені також у вірші
Сергія Жадана '*Werwolf Sutra*', переклад Сари Лучай.

А ще ці руїни, ці колишні військові містечка!
Зарослі хвощами казарми, стрільбище, плац, катепе, капепе,
настінні розписи в гімнастичних залах,
настінні написи в умивальниках і сральниках.

Так і хочеться підняти вказівний палець
і повідомити: «Попіл імперій».

Тим часом ідеться про речі значно простіші.

О шостій ранку (в Москві була восьма), їх виганяли з
казарм.

Потім увесь той ідіотизм з піснями, фіззарядкою
і вмиванням, довбання мозгів, прибирання території,
розлізле масло сніданку, день до вечора, скільки днів до
приказа.

And those ruins, those former army towns!
Overgrown with field horsetail,
barracks, shooting ranges, squares, outbuildings, guard posts,
graffiti paintings on the walls of the gyms,
inscriptions on the washroom and shithouse walls.

It's enough to make you want to raise your index finger
and announce «The Ashes of Empires.»

Meanwhile this is about much simpler things.

At six in the morning (in Moscow it was eight)
they were driven out of the barracks.

Then all that idiocy with songs, fitness training
and washing, messing with their heads, cleaning up

the grounds, rancid breakfast butter, all day long till evening,
as many days till the end of service.

У цілому тексті вірша криється глибинна структура, в якій приховані елементи смислу (підтекст, багатозначність, іронічне забарвлення та ін.), розраховані на кмітливість, здогадливість реципієнта.

Перекладацька рецепція є виразником особистих поглядів поета та носієм цілого комплексу психологічних рис та якостей, нерідко притаманних і самому автору. Саме рецепція значної частини концептосфер забезпечують переклад з однієї мови на іншу – перекладач осягає концепт мови оригіналу, а потім намагається підібрати мовні засоби, які найбільш адекватно передають цей концепт при перекладі. Рецепція тексту перекладачем – це виявлення діалектичного взаємозв'язку змісту і форми художнього твору.

Висновки

Підсумовуючи розгляд особливостей лінгвокультурного простору української поезії з позицій її національної культури й менталітету, ми дійшли висновку, що концептуальна картина світу є відображенням дійсності, що проходить через призму авторської рецепції у художньому тексті. Можна стверджувати, що індивідуальноавторська рецепція тексту не обмежує можливості включатися в нове текстове оточення іншого змісту, що веде до своєрідної схематизації знака, вербалізованого текстом.

Література:

- Головенко, К.В. (2007). Концепти «доля», «воля», «серце» в українській мовній картині світу та їх віддзеркалення в англomовному світосприйнятті / К.В. Головенко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – № 33. – С. 189–192.
- Карпова, К.С. (2006). Лексичні особливості американської моделі успіху як ключового сегменту концепту «американська мрія» / К.С. Карпова // Сучасні дослідження з іноземної філології : [Зб. наук. пр.]. – Ужгород : ПП Підголлицін. – Вип. 4. – С. 392–399.
- Кононенко, В.І. (2008). Українська лінгвокультурологія : [навч. пос.] / В.І. Кононенко. – К. : Вища школа. – 327 с.
- Найдан, М. «Майбутні перекладачі української літератури будуть з України» / Михайло Найдан. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://journal.mandrivets.com/images/file/Taran.pdf>
- Полужин, М.М. (2011). Культура – текст – індивідуально-авторський концепт / М.М. Полужин // Наук. записки. – Вип. 19. – Острог. – С. 114–120.

Twenty-five years of Ukrainian poetry (1985–2010): new voices with the freedom to create. [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://bukvoid.com.ua/library/international_poetry_review/twentyfive_years_of_ukrainian_poetry_

References:

- Golovenko, K.V. (2007). *Koncepty «dolya», «volya», «sertse» v ukraïnskii movnii kartyni svitu ta ih vidzerkalenyia v anglo-movnomu svitospriimanni* [The concepts 'fate', 'will', 'heart' in the Ukrainian language picture of the world and their reflection in the English worldview]. (Vol. 33). Zhytomyr [in Ukrainian].
- Karpova, K.S. (2006). *Leksychni osoblyvosti modrli uspihu yak klyuchovogo segmentu konceptu «amerykanska mriia»* [Lexical features of American model of success as a key segment of the concept of 'the American dream'] (Vols. 4). Uzhorod : PP Pidgolitsyn [in Ukrainian].
- Kononenko, V.I. (2008). *Ukrainska lingvokulturolohiia* [Ukrainian cultural linguistics]. Kyiv: Vystha shkola [in Ukrainian].
- Naydan, M. (2015). Maibutni perekladachi ukraïnskoi literatury budut z Ukrainy [Future interpreters of Ukrainian literature will be from Ukraine] [Retrieved from <http://journal.mandrivets.com/images/file/Taran.pdf>] [in Ukrainian].
- Polyuzhyn, M.M. (2011). *Kultura – tekst – indyvidualno-avtorskyi concept. Culture – text – individual author's concept*. Ostrog [in Ukrainian].
- Twenty-five years of Ukrainian poetry (1985–2010): new voices with the freedom to create. Retrieved from http://bukvoid.com.ua/library/international_poetry_review/twentyfive_years_of_ukrainian_poetry_

ВЛИЯНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛИТЕТА НА ПЕРЕВОДЧЕСКУЮ РЕЦЕПЦИЮ

Нина Христич

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры иностранной филологии и методики обучения,

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий Государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»,

ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Украина, 08401

forkaf@ukr.net

АННОТАЦИЯ. В статье изложены результаты исследования современной украинской поэзии и ее переводов на английский язык. Суть исследования предполагает не только сопоставление оригинала и перевода, осмысления процесса перевода, но и ряда других проблем, связанных с изучением языковой картины мира и особенностей национального менталитета. Делается попытка доказать, что мировоззренческая компетентность переводчика способствует точному отражению содержания и красоты художественного произведения и донесения его своеобразия к реципиенту – носителя иноязычной культуры. Автор доказывает мысль о том,

что переводческая рецепция современной украинской поэзии в англоязычном мире обусловлена общей тенденцией современных переводческих поисков, способствующие вхождению украинской поэзии в мировую литературу. Кроме чисто теоретического интереса, наше исследование обусловлено также практическими потребностями сегодняшнего дня, связанные с изучением рецепции отдельного автора и средств вербального отражения мира. Распространение переводов украинских авторов способствует сближению языковых и концептуальных картин мира, вступающих в переводческие отношения, углублению совместных фоновых знаний их носителей. Широкое взаимное ознакомление народов через переводы художественной литературы, взаимообогащения контактирующих таким образом культур является предпосылкой роста качества самих переводов, повышение их языковой культуры. Процесс исследования рецепции в системах современных украинского и английского языков способствует достижению в большей степени объективности в толковании соответствующих языковых картин мира.

Ключевые слова: перевод, мировосприятия, рецепция, менталитет, концепт, концептуальная картина мира, американская мечта, украинская мечта.

THE INFLUENCE OF NATIONAL MENTALITY ON TRANSLATION RECEPTION

Nina S. Khrystych

**Ph.D. in Pedagogy, Assistant professor of the Department of Foreign Philology
and Applied Linguistics,**

SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda»,

30 Suhomlynskyi Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine, 08401

forkaf@ukr.net

ABSTRACT. *The article presents the results of study of modern Ukrainian poetry and its translation in English. The essence of the research involves not only comparing the original and the translation, understanding the process of shifting, but also a number of other issues related to the study of language picture of the world and features of national mentality. We try to make an attempt to prove that worldview competence of interpreter facilitates accurate reflection of the content and the beauty of the artwork and deliver it to the recipient identity such as the foreign language culture media. The author proves the idea that translation reception of modern Ukrainian poetry in the English-speaking world is due to the general trend of modern translational researches that promote entry of the modern*

Ukrainian poetry in the English world. Apart from the theoretical interest, driven by our research and practical today's needs which are connected with the study of verbal reflection of the world by an author and the ways of verbal reception of the world. The distribution of translations of Ukrainian authors contributes to the convergence of language and conceptual pictures of the world that come into translational relations, deepening of the common background of native speakers. The wide mutual acquaintance of peoples via translations of fiction provides the enrichment of cultures and the growth of the quality of translations, improving their linguistic culture. The research process of reception systems of the modern Ukrainian and English languages contributes to a greater degree of objectivity within the meaning of language world.

Key words: *translation, worldview, reception, mentality, concept, conceptual picture of the world, American dream, Ukrainian dream.*

Подано до редакції 11.09.2016;

Рецензовано 15.09.2016;

Прийнято до руку 16.09.2016